

Diskurzus a területi tőke koncepciójáról. A Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola workshopja

Discussion about territorial capital. A workshop of the Doctoral School of Regional and Economic Sciences

CZAKÓ KATALIN

CZAKÓ Katalin: PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr; ckatalin@sze.hu

Katalin CZAKÓ: PhD student, Doctoral School of Regional and Economic Sciences, Széchenyi István University, Győr; ckatalin@sze.hu

Bevezetés

A Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola tudományos programja 2004-ben indult a győri Széchenyi István Egyetemen. Az iskola több mint 10 éves célja a közép-európai térség jelenlegi és jövőbeli együttműködési irányainak feltárása, a hozzájuk kapcsolódó ösztönző és gátló tényezők értékelése. Az iskola másik kiemelt célja a gazdasági, társadalmi és intézményi kapcsolatok beágyazódásának vizsgálata. A jelenlegi és jövőbeli térségi együttműködések kutatása mellett az iskola törekszik arra, hogy a kooperációk aktív résztvevője legyen. Ennek érdekében folyamatosan keresi a kapcsolódási pontokat a hasonló kutatási témával rendező, országon belüli és kívüli tudományos műhelyekhez (RGDI 2015). Az iskola fennállása óta több olyan együttműködési platformot is sikerült kialakítani, melyek stabilá váltak és mára nélkülözhetetlenek a magas szintű kutatási tevékenység eléréséhez. Ezek közül meg kell említeni a kétévente megrendezett, rendszeresen nagy érdeklődésnek örvendő Fiala Regionalisták Konferenciáját vagy az évente megrendezett Kautz Gyula Konferencián futó önálló szekciókat. Évente több alkalommal van lehetőségünk tematikus workshopok rendezésére, melyeknek érdeklődő hallgatósága és előadói köre minden esetben reprezentálja az iskola széles kapcsolati rendszerét. Ennek szellemében rendeztük meg a Diskurzus a területi tőke koncepciójáról című

workshopot a Széchenyi István Egyetemen, 2015 júniusában. A workshop a regionális tudomány egyik legtöbbször emlegetett fogalma, a területi tőke köré épült, a rendezvényre a témában kutató szerzőket hívtuk meg. A workshop célja az volt, hogy a kutatók bemutassák Roberto Camagni területitőke-konceptió-jával (1. ábra) kapcsolatos módszereket, kritikai észrevételeket, a használhatóság kérdését, a mérhetőséget, az immateriális tőkeelemek fontosságának kérdését és az elképzelés gyakorlati mérésekben betöltött szerepét.

A találkozó kiemelt célja volt egyben, hogy a témakört kutató hálózat kialakítását indítsa el. A széles körű érdeklődés mellett a rendezvény sikerét az is mutatja, hogy mind az előadók, mind a hallgatóság tagjai aktívan részt vettek a kérdések megvitatásában. Így a rendezvény sikeresen elérte azt a célját, hogy a különböző szempontokat kiemelő kutatók közösen kezdtek el gondolkodni a területi tőke koncepciójáról.

1. ábra: A területi tőke koncepciója
The concept of territorial capital

A RIVALIZÁLÁS DIMENZIÓJA	Magas	c) Állandó magántőke állomány	i) Kapcsolatot erősítő magánszolgáltatások	f) Humán tőke	
	<u>Magánjavak</u>	Külső pénzügyi feltételek	<ul style="list-style-type: none"> • Cégek külső kapcsolatait segítők • K+F eredmények transzferét segítők 	<ul style="list-style-type: none"> • Vállalkozói szellem • Kreativitás • Tudás 	
		Díjköteles javak (kizárhatóság)	Egyetemi spin-offok	Külső pénzügyi feltételek	
	<u>Kevert közjavak</u>	b) Tulajdonosi hálózatok	h) Kooperációs hálózatok	e) Kapcsolati tőke (társas megmozdulások)	
		<ul style="list-style-type: none"> • Kollektív javak • Tájkép, vidék • Kulturális örökség 	<ul style="list-style-type: none"> • K+F-et és tudástranszfert segítő stratégiai szövetségek • PPP a szolgáltatásban és a tervezésben 	<ul style="list-style-type: none"> • Képesség az együttműködésre és a kollektív tevékenységekre • Közös kompetenciák 	
	<u>Közjavak</u>	a) Források	g) K+F-et közvetítő ügynökségek, szervezetek	d) Társadalmi tőke (önkéntes közreműködés)	
<u>Alacsony</u>	<ul style="list-style-type: none"> • Természeti • Kulturális 	<ul style="list-style-type: none"> • Fogékonyságot, befogadóképességet fokozó eszközök • Kapcsolódások 	<ul style="list-style-type: none"> • Intézmények • Viselkedési modellek, értékrendek • Bizalom, reputáció 		
	Társadalmi állótőke	Agglomerációból adódó gazdasági előnyök			
	Infrastruktúra				
	<u>Tárgyi javak</u>	<u>Vegyes javak</u>	<u>Nem tárgyi javak</u>		

Forrás: Camagni (2008) alapján.

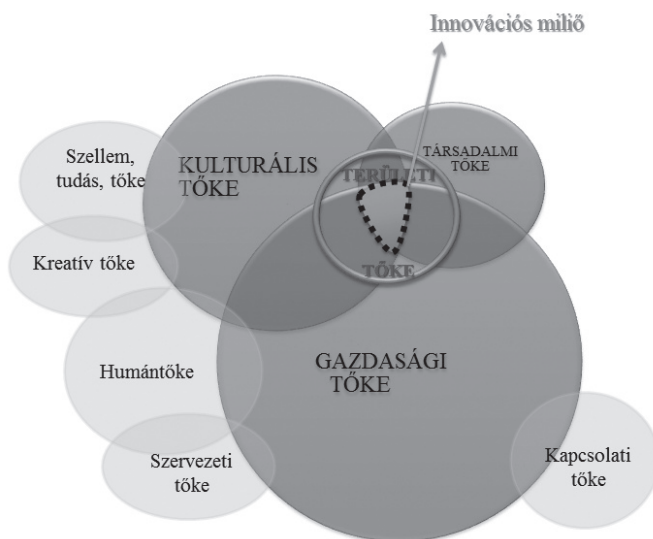
A területi tőke és a győri modell

A rendezvény fő előadásaként Rechnitzer János, a Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola vezetője a területi tőke koncepcióját és az innovációs miliő kérdéskörét tárgyalta a győri modell példáján. Az új szempontok bemutatásában kitért az időbeliség kérdésére és az innovációs miliő pontosabb leírásának szükségességére, mivel ezek mutatják egy területrendszer fejlődésének időbeli alakulását. Az előadó kitért a tőketartalmak pontosabb meghatározására a szükségességére is. Ezek alapján a társadalmi, a kulturális és a gazdasági tőkecsoportok dimenzióit, formáit és funkcióit mutatta be, a bemutatásban megjelent a mikro-, mezo- és makroszint, valamint a formális és informális tényezők csoportosítása. A három tőkecsoport lehetséges kapcsolódási pontjait mutatta be az előadás következő része. A 2. ábrán látható, hogy a tőkecsoportok metszete az innovatív miliő.

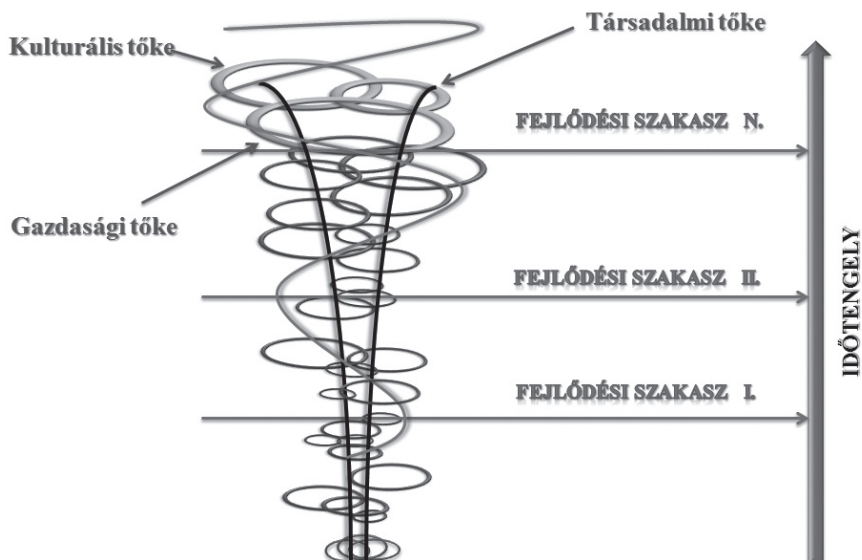
Az előadó bemutatta az innovációs kelyhet, amely a területi tőke időbeli alakulására és különféle (történelmi, gazdasági, politikai) időszakokban való megjelenésére, vagyis az innovációs miliők egymásra épülésére, egy terület fejlődési pályájának leírására szolgáló modell (3. ábra).

Végezetül az előadásban a győri ipari körzet kutatásának eredményeit ismerhettük meg, melyben célként jelent meg a városfejlődés új elemzési eljárás-

2. ábra: A tőketípusok lehetséges kapcsolatai
Possible relations of different types of capital

3. ábra: Térségi innovációs kehely és alkotótényezők
The regional innovation chalice and its components

Forrás: Rehnitz (2015).

sának kidolgozása és azon komplex tényezők kiemelése, amelyek a városfejlődést mozgatják. A kutatás során a győri innovációs miliő hat fő fejlődési stációját határozták meg, és azokat azonos szempontok szerint írták le és mutatták be.

A koncepcióval kapcsolatos módszerek és néhány kritikai észrevétel

Tóth Balázs István, a Nyugat-magyarországi Egyetem adjunktusa doktori disszertációját és azóta számos hazai és nemzetközi publikációját írta a területi tőke témakörében (pl. Tóth 2013). A területi tőke aktualitásáról az előadó kiemelte, hogy elméleti szempontból lehetőséget ad arra, hogy a területi fejlettséget meghatározó tényezőket más megközelítés szerint lehessen rendszerezni. Gyakorlati szempontból pedig szükséges feltárni a területi tőke érvényesülési lehetőségeit a területi tervezésben és a stratégiaalkotásban. Ezután az előadó a területi tőke elméletének kialakulásának főbb mozgórugóit mutatta be, szerinte a területi tőke fogalmának kialakulását az endogén jellegű növekedés elmélete és a pályafüggőség hangsúlyozása, az EU területi felzárkóztatást célzó politikájának kritikája, a fenntarthatósági koncepciók változása és a kínálatoldali megközelítések iránti igény táplálták. Az előadó alapmodellnek nevezte a

1. táblázat: A területi tőke alkotóelemei a szakirodalom szerint
Components of territorial capital in the literature

	Eplített tőke	Kognitív tőke	Kreatív tőke	Kulturális tőke	Ökológiai tőke	Gazdasági tőke	Vallalkozói tőke	Környezeti tőke	Pénztőke	Human tőke	Infrastruktúrális tőke	Intézményi tőke	Természeti tőke	Fizikai tőke	Politikai tőke	Termelt tőke	Kapcsolati tőke	Települési tőke	Társadalmi tőke	Szimbolikus tőke
Van der Ploeg et al. (2008)				X	X	X				X									X	
Affuso-Camagni (2010)		X		X		X				X							X		X	
Ventura et al. (2010)				X		X		X		X		X							X	
Belletti–Marescotti (2011)				X		X		X		X									X	
Berti (2011)				X		X		X		X		X							X	
Brasili (2011)		X				X		X		X						X			X	
Brasili et al. (2012)		X				X		X		X						X			X	
Mazzola et al. (2012); Lo		X				X	X	X		X			X			X			X	
Cascio et al. (2013)						X	X			X									X	
Servillo et al. (2012); Atkinson (2013)	X					X		X		X									X	
Bogdanov–Nikolić (2013)				X		X		X		X									X	
Camagni (2014)		X		X		X		X		X	X								X	
Tortora et al. (2014)				X		X		X		X									X	
Zasada et al. (2015)				X		X		X		X			X						X	

Forrás: Tóth (2015).

Camagni-féle területitőke-koncepciót és rendszerezve bemutatta azokat a műveket, amelyekben a kutatók rámutatnak a területi tőkére, a tőkefajtákra és a kapcsolódó fogalomkörökre (1. táblázat).

Ezután a területitőke-kutatások főbb jellemzőinek összefoglalását ismerhettük meg a szerzők, az alkalmazott módszer és az esettanulmány területi és időbeli vonatkozása alapján. Ezek alapján az előadó összegyűjtötte a vizsgálatokban mért mutatócsoportokat, majd e szempontok alapján osztályozta a magyar középvárosokat. Az előadás a koncepcióval kapcsolatos kritikai észrevételek bemutatásával zárult. Ennek során kérdésként merült fel, hogy a területi tőke divatfogalom-e vagy fejlesztési esélyként él majd tovább a regionális tudományban. Előkerült a sztenderd definíció hiányának problematikája: a területi tőke valójában nem definíció, hanem egy térség erőforrásainak felsorolása. A tőkekritériumoknak való megfelelés szempontjából is halhattunk kritikai észrevételeket.

Az előadást követő vita során a résztvevők egyetértettek abban, hogy a területi tőke koncepciójának újdonsága abban rejlik, hogy a térség erőforrásait új rendszerbe foglalja. Mivel azonban a fogalomhoz nem kapcsolódik egységes módszertan és a vele foglalkozó szerzők különböző szempontokat emelnek ki benne vagy más fogalomkörökhöz kapcsolják hozzá, a területi tőke elméleti keretei és a gyakorlat között az összhang hiánya tapasztalható. Ebből adódóan a fogalommal kapcsolatos legizgalmasabb gyakorlati kérdés az, hogy jelen tud-e lenni az elképzelés a helyi gazdaságfejlesztési stratégiákban, és ha igen, akkor milyen mértékben. Ha nem, akkor hogyan tudja minél hatékonyabb módon elősegíteni egy adott terület fejlesztését, a helyi egyedi értékeinek kiemelésével és az ehhez kapcsolódó egyedi kutatási módszerek használatával?

Használhatóság és mérhetőség kérdése és továbbgondolása, különös tekintettel az innovatív keresztre, illetve az immateriális tőkeelemekre

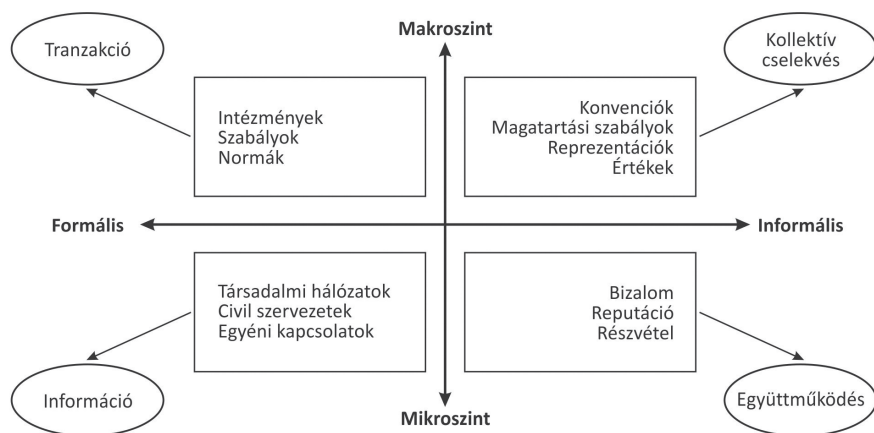
Bodor Ákos és Grünhut Zoltán az MTA KRTK Regionális Kutatások Intézetének kutatói, több hazai és nemzetközi publikációjuk is megjelent a területi tőke témakörében. Előadásuk egy korábbi cikkből indult ki (Bodor, Grünhut 2014). Bevezetőjükben kiemelték a Camagni-féle koncepció innovatív keresztből és az immateriális tőkeelemekből adódó újdonságát. Ezek alapján a koncepciót általánosan értékelték az előadás első részében. Ezután a koncepció kilenc cellájából hat cella (az immateriális és vegyes javak – 1. ábra d-i cellái) vizsgálatával folytatták az előadók. Újdonságként értékelték ezeket az elemeket, mivel olyan együttműködési hálózatokról van szó, amelyek a köz- és magánszféra partnerségén alapulnak. Intézményi bázisuk vagy organikusan alakul ki, vagy a központi területfejlesztés és a fejlesztéspolitika hozza létre őket. Példaként

szerepeltek a LEADER-hálózatok és az innovációs rendszerek. Az innovatív kereszt kiemelt cellái után az előadás a társadalmi tőke és a kapcsolati tőke értelmezésére fókuszált. Az előadók kritikai észrevétele, hogy a társadalmi tőke sokkal összetettebb annál, hogy a hagyományos keresztben a nem materiális cellában helyezkedjen el. A társadalmi tőke dimenzióiban ugyanis vannak formális elemek, melyeket különböző intézmények, szabályok vagy civil szervezetek alkotnak (4. ábra).

A társadalmi tőke problematikája után a területi tőke immateriális elemeivel kapcsolatos elméletek és az azokhoz kapcsolódó módszertanok alapján az előadók egy részösszegzés eredményeit mutatták be. Ezek szerint a „kulturális” (értékek, attitűdök, normák) megközelítés fontos, mégpedig makro- (térség, régió, város) és mikroszempontból (különböző hálózatok, a fejlesztés szempontjából releváns csoportok) egyaránt. A területi tőke eddigi kutatásaiból ezek következetes vizsgálata hiányzik, viszont a Camagni-féle koncepció erénye, hogy az innovatív kereszt elemeit integrálja a területi tőke rendszerébe. Hibája azonban az, hogy kontextusuk nélkül értékeli ezeket az elemeket.

A részösszegzés alapján ajánlásokat hallhattunk az immateriális elemek kutatásához. A javaslat lényege, hogy a kollektív kulturális erőforrások nemcsak az immateriális tőkeelemek kapcsán beszélendők, ugyanis a területi kutatásokban felértékelődő vegyes tőkejavak (kormányzás, partnerségek, hálózatok, együttműködések stb.) kiaknázhatósága erősen függ az immateriális tényezőktől, tehát a tágabb kulturális környezet nem elválasztható a szűkebben értelmezett miliőtől. A kollektív kulturális erőforrások kutatására alkalmas normatív indikátorkészletet (Sztompka, 1997, 1999) használt az előadó páros. A bizalom kultúrája című el-

4. ábra: A társadalmi tőke dimenziói, formái és funkciói
Dimensions, forms and roles of social capital

méltre alapozva követik azt az állítást, miszerint a modern társadalmakban nem az egyének közötti, tapasztalatokon nyugvó személyes bizalom vagy a formális szervezetek felé tanúsított bizalom a fontos, hanem a kollektív informális intézményekbe (társadalmilag elfogadott normák, értékek, szabályok kölcsönös betartásába, attitűdök követésébe) vetett bizalom a döntő. Ez erősíti a társadalmat és a területi tőke immateriális részét. Az immateriális tőkelemek pontos feltérképezése pedig elengedhetetlen a vegyes tőkejavak szerepének, funkcióinak helyes értékeléséhez. Az előadók szerint a vegyes tőkejavak többsége olyan tényezőket, jórészt fejlesztéspolitikai jelentőségű formális intézményeket ölelnek fel, amelyeknek nem önmagában a meglétük az erőforrás, hanem organikusán kialakuló rendeltetészerű működésük. Ezek alapján az előadók különböző alapelveket kapcsoltak a területi tőke koncepciójának vegyes javaihoz (2. táblázat).

2. táblázat: A területi tőke vegyes javai és a működésükhöz kapcsolódó alapelvek
Club goods of the territorial capital and their systemic principles

<i>Vegyes javak (formális intézmények)</i>	<i>Alapelvek</i>	<i>Kulturális közeg</i>
Különböző formálisan létező szervezetek, intézmények:	– Place-based	Korábban kifejtett normatív értékek, normák és szabályok rendszere, attitűdök
– K+F transzfertervezetek	– Szubszidiaritás	lyok rendszere, attitűdök
– Spin-offok	– Decentralizáció	halmaza
– Governance típusú formális együttműködések	– Többszintű kormányzás	
– Innovációs ügynökségek, klaszterek, fejlesztési koalíciók, inkubátorok, LEADER-ek stb.	– Bevonás, partnerség, há- lózatosodás	
– Különböző partnerségi megállapodások	– Fenntarthatóság	
– Direktívák, invenciók, stratégiák, akciótervek	– Piacelvűség	
– ...	– Területi, társadalmi ko- hézió	
	– Tőke, munkaerő stb. sza- bad áramlása	
	– Területi, társadalmi le- szakadás, marginalizáció, kirekesztődés megféke- zése	

Forrás: Bodor, Grünhut (2015).

A koncepció újragondolása

Jóna György, a Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar adjunktusa szintén a témában írta doktori disszertációját. A workshopon elhangzott előadás erről és az azóta született tudományos eredményekről szólt (Jóna 2013). Az előadó meghatározta a területi tőke alindexeit (Brasili, Saguatti, Benni, Marchese,

Gandolfo 2012; Camagni, Dotti 2010), a gazdasági, az infrastrukturális, az intézményi, a társadalmi, a humán, a kapcsolati és a kulturális tőkét. A területi tőke kiszámítása a következőképpen történt: az adatbázis standardizálása után az indikátorokat hét alindexbe (hét tőketípus) sorolta, majd a hét tőketípus számtani átlaga adta meg a vizsgált kistérség adott évi területi tőkéjét. Ezt a számítást mindegyik kistérségre elvégezte Jóna György, és a 174 kistérség területi tőkéjének számtani átlaga adta az országos területi tőkét (Jóna 2015, 106–111.). Az adatokat a „szűk keresztmetszetekért járó büntetés” módszerével korrigálta.

A workshopon kitért arra is, hogy bizonyos kistérségekben kiugróan magas, gyors ütemű területitőke-növekedés volt mérhető 2004 és 2010 között. Első látásra azt gondolhatnánk, hogy a kiugró területitőke-növekedés előnyös, azonban a területi tőke hirtelen, drasztikus mértékű növekedése hosszú távon épp a regionális fejlődés akadályává válhat. A túlfűtött és a harmonikus területitőke-növekedés elemzéséhez Kornai János (1972) erőltetett gazdasági növekedésről szóló elméletét adaptálta. Az erőltetett növekedés az egyensúlytalanság egyik fajtája: hosszú távon egy régió gazdasági fejlődése felgyorsul az átlagos növekedéshez és önmaga növekedéséhez képest akár többszörösére. Ez többek között azzal magyarázható, hogy a fejlődést meghatározó területi tényezők egymáshoz viszonyított parciális hatása aránytalan, állandóan és szélsőségesen ingadozik; a régió növekedési potenciálja diszharmonikus. Az eredmények szerint az erőltetett területitőke-növekedés oka, hogy az infrastrukturális háttér rovására fejlesztenek más ágazatokat, és ezzel egy időben nőnek a területi-társadalmi egyenlőtlenségek. A Vásárosnaményi és Ibrány-Nagyhalászi kistérségek esete egyértelműen azt támasztja alá, hogy ha az átlagosnál messze nagyobb területitőke-növekedés mérhető több éven át egy kistérségben, akkor az erőltetett növekedés után a kistérség területi tőkéje alacsonyabb értékre zuhan vissza, mint ahol a növekedés előtt volt.

Jóna György végül hangsúlyozta, hogy a későbbi kutatásokban nagyobb figyelmet kellene szentelni a mutatók kiválasztására, a kvantitatív és kvalitatív eljárások integrálására, valamint a súlyozott és korrigált kompozit indikátor-készlet kialakítására. Ugyanakkor egyetért azokkal az ajánlásokkal is, melyek szerint a területi tőke empirikus elemzését a továbbiakban nem a kistérségek, hanem településegységek vagy városrégiók szintjén lehetne folytatni.

Irodalom

- Bodor Á., Grünhut Z. (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról. A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében. *Tér és Társadalom*, 3., 3–17.
- Brasili, C., Saguatti, A., Benni, F., Marchese, A., Gandolfo, D. (2012): *The impact of the economic crisis on the territorial capital of Italian regions*. <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa12/e120821aFInal00646.pdf> (Letöltés: 2012. augusztus 2.)

- Camagni, R. (2008): Regional competitiveness: Towards a concept of territorial capital. In: Capello, R., Camagni, R. Chizzolini, B., Fratesi, U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer, Berlin, 33–47. <http://doi.org/cj7qfq>
- Camagni, R., Dotti, N. (2010): Il sistema urbano. In.: Perulli, P., Pichierri, A. (szerk.): *La crisi italiana nel mondo globale. Economia e società del Nord*. Einaudi, Torino, 26–41.
- Jóna Gy. (2013): *A területi tőke kistérségi jellemzői*. Doktori értekezés. Szent István Egyetem, Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gödöllő. https://szie.hu/file/tti/archivum/Jona_Gyorgy_ertekezes.pdf
- Jóna Gy. (2015): Determinants of Hungarian sub-regions' territorial capital. *European Spatial Research and Policy*, 1., 101–119. <http://doi.org/8nk>
- Kornai, J. (1972): *Rush versus harmonic growth*. North-Holland Publishing Company, Amsterdam, London
- Rechnitzer J. (2015): *Területi tőke szerepe a városfejlődésben - A Győr kód*. MTA RKK, kézirat, (megjelenés alatt)
- RGDI (2015): *A Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola küldetése*. Széchenyi István Egyetem, Győr <http://rgdi.sze.hu/koszonto> (Letöltés: 2015. október 8.)
- Sztompka, P. (1997): Trust, distrust and the paradox of democracy. *WZB Discussion Paper*, 97-003
- Sztompka, P. (1999): *Trust: a sociological theory*. Cambridge University Press, Cambridge
- Tóth B. I. (2013): *A területi tőke szerepe a regionális- és városfejlődésben - esettanulmány a hazai középvárosok példáján*. Doktori értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Sopron. http://doktori.nyme.hu/415/19/tothbi_disszertacio.pdf
- Tóth B. I. (2015): *A Diskurzus a területi tőke koncepcióról c. rendezvényen elhangzott előadás anyaga*. Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Széchenyi István Egyetem, Győr

TÉR ÉS TÁRSADALOM | *SPACE AND SOCIETY*